

תמוז התשס"ט

בס"ד

חטאם של משה ואהרן לפרשת חוקת

וזהו לא קדשתם אותי (דברים לב נא) ומעשה הראשון בצור אמר (שמות יז ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, ושבעים הזקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והנס מתפרסם כי מעשה ה' הגדול הוא, אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמר משה ואהרן.

האברבנאל, בפירושו לדברים פרק א', מציע, למעשה, עשרה (!) הסברים שונים לחטא (שאת כולם הוא דוחה בהמשך דבריו).

כדי להבין טוב יותר מדוע יש כל כך הרבה פירושים שונים, נתמקד בחלקו הראשון של השיעור בנייתו מדוקדק של פסוקי הפרשייה, ולאחר מכן, תוך התייחסות לאירועים קודמים בספר במדבר, נוכל להציע הסבר משלנו לחטאו של משה.

"החטא ועונשו"

כדי להבין את ריבוי הפירושים נתחיל מתיאור החטא בפסוקים עצמם:

5. במדבר פרק כ'

(יב) לַעֲן לֹא הָאֱמִנְתָּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינַי בְּנִי יִשְׂרָאֵל לִכֵּן לֹא תִבְיֹאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם:

למרות המשתמע מהפסוק, שמשה ואהרן יכלו לעשות את זה טוב יותר, לא ברור בדיוק היכן הייתה הטעות.

אי שם במהלך התקרית של מי מריבה היה ליקוי כלשהו בתפקודם של משה ואהרן, אך כיוון שקשה מאוד לשים את האצבע על נקודת הכשל, אנו מוצאים מגוון כה רחב של דעות במפרשים.

ננסה, אם כן, לעשות בעצמנו מה שבוודאי עשו המפרשים בבואם לבאר את הפרשה - נשווה בדיוקנות את ציוויו של ה' למשה עם מה שמשה עשה בפועל [כלומר: נשווה בין פסוק ח לבין פסוקים ט-יא].

"ממלאים אחר ההוראות"

ההוראות ה' למשה מנוסחות לכאורה בהירות:

6. במדבר פרק כ'

(ח) קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם:

האם זכורה לכם התחושה מהפעם הראשונה שקראתם את פרשת מי מריבה ש"זה פשוט לא הוגן"?
יהא חטאו של משה אשר יהא, עונשו נראה קשה מדי.
בשיעורנו ננסה לטפל בסוגיה מורכבת זו על ידי הסתכלות בפרספקטיבה רחבה יותר על מהלך האירועים.

פתיחה

הפירוש המקובל ביותר לחטאו של משה הוא פירוש רש"י, שמשה הכה בסלע במקום לדבר אליו.

1. רש"י במדבר פרק כ' פסוק י"ב

(יב) להקדישני - שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום קל וחומר אנו: לכן לא תביאו. בשבועה כמו (שמואל ג) לכן נשבעתי לבית עלי נשבע בקפיצה שלא ירבו בתפלה על כך:

ברם, פרשנים אחרים מציעים מספר הסברים נוספים:
אבן עזרא: משה הכה פעמיים במקום פעם אחת.

2. אבן עזרא על במדבר פרק כ' פס' ח'

...אם כן הפירוש למה נענש משה גם הם השיבו בעבור שהכה פעמיים...

רמב"ם: משה איבד את סבלנותו ודיבר קשות אל העם.

3. רמב"ם פירוש המשניות - שמונה פרקים לרמב"ם - פרק ד'

ואתה יודע שאדון הראשונים והאחרונים משה רבינו, עליו השלום, כבר אמר אליו השם יהברך (במדבר כ יב), "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, על אשר מריתם את פי בני מריבה על אשר לא הקדשתם אותי, וחטאו, עליו השלום, הוא שנטה לצד אחד מקצוות ממעלות המדות, והוא הסבלנות, כאשר נטה לצד הרגזנות באמרו (במדבר כ י), "שמעו נא המורים", דקדק עליו השם יתברך, שיהיה אדם כמוהו כועס לפני עדת ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס.

רמב"ן (בשם ר"ח): משה טעה כשאמר "המן הסלע הזה נוציא לכם מים"; היה עליו לומר "יוציא ה' לכם מים".

4. רמב"ן פרק כ' פס' ח'

והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה, והוא טוב לדחות השואל, הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם (פסוק ז) המן הסלע הזה נוציא לכם מים, וראוי שיאמרו יוציא ה' לכם מים, כדרך שאמרו (שמות טז ח) **בתת ה'** לכם בערב בשר לאכול וגו', וכן בכל הנסים יודיעום כי ה' יעשה עמם להפליא, ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה,

שהכוונה כמובן "אל האדמה", כלומר להוביל את בני ישראל לארץ.

ציווי מס' 4 - "והוצאת להם מים מן הסלע". הביצוע על ידי משה:

8. במדבר פרק כ'

(יא) וַיִּרְם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ אֶת הַסֶּלַע בַּמֶּטֶהוּ פִּעְמִים וַיֵּצְאוּ מִיָּם רַבִּים וַתִּשָּׁתּ הָעֵדָה וּבָעִיָּרָם:

רש"י, כאמור, טוען שמשה חטא בכך שהכה את הסלע במקום לדבר אליו.

אך יכול להיות שכך הבין משה את הציווי "והוצאת להם מים". כך מסתבר מאוד: אחרת, למה נצטווה לקחת את המטה?

הרי כך בדיוק נצטווה ועשה ברפידים:

9. שמות פרק י"ז

(ה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לְפָנַי הָעֵם וְקַח אֶתֶּךָ מִזְקָנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטֶּטֶן אֲשֶׁר הִכִּיתָ בוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ: (ו) הֲנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחָרֵב וְהִכִּיתָ בַּצּוּר וַיֵּצְאוּ מִמֶּנּוּ מִיָּם וְשָׁתָה הָעֵם וַיַּעַשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינַי זָקְנֵי יִשְׂרָאֵל:

אם אכן, כמו שאמרנו, "ודברתם אל הסלע" פירושו לדבר אל העם אודות הסלע, ודאי ש"והוצאת להם מים" זו פעולה נפרדת.

אבן עזרא, לאחר דחיית כל האפשרויות האחרות, אכן מגיע בלית ברירה למסקנה שהחטא היה בכך שמשה הכה פעמיים במקום פעם אחת.

ציווי מס' 5 - "והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם". הביצוע על ידי משה:

"ותשת העדה ובעירם".

ברור שאין שום דופי בשלב הזה.

באמצעות ניתוח הפסוקים מצאנו, אם כן, את המקור לשיטות הראשונים השונות.

אך השאלה שהעלינו בפתח הדברים עדיין מנקרת: מדוע נענש משה בחומרה כה רבה?

האם פעל משה בניגוד לצו ה'?

מהניתוח שלעיל עולה אפשרות מעניינת:

אם נאמץ את הטענות שמעלה כל פרשן נגד השיטות האחרות (באבן עזרא, ברמב"ן, ובאברבנאל יש טענות חזקים), ניתן להסיק שמשה לא סטה כלל ממה שנצטווה!

למעשה, האברבנאל, על סמך האמור בפרק א' בדברים, טוען שמשה ואהרן לא חטאו כלל במי מריבה אלא נענשו על חטאים קודמים: משה על חטא המרגלים ואהרן על חטא העגל.

והתורה רק מציגה את הדברים כאילו נענשו על מי מריבה, על מנת שלא לשים אותם בכפיפה אחת עם החוטאים מקרב העם.

זהו אמנם פירוש מעניין, אך התורה מציינת בפירוש בעוד שלושה מקומות (במדבר כ'; כד, כ"ז; יד, ודברים ל"ב; נא) שמשה נענש על עניין מי מריבה. ולכן אין הדברים מתיישבים עם הפשט.

קראו את הפסוק שנית, ושימו לב לחמש ההוראות שעל משה לבצע:

1. לקחת את המטה.
2. להקהיל את העדה.
3. לדבר אל הסלע.
4. להוציא מים מן הסלע.
5. להשקות את העדה.

כדי למצוא במה חטא משה כל שעלינו לעשות הוא לבחון את הפסוקים הבאים ולמצוא היכן שינה משה ממה שנאמר לו, (תוך כדי כך נוכל גם למצוא מקורות לשיטות הראשונים השונות בנדון).

ציווי מס' 1 - "קח את המטה". הביצוע על ידי משה:

(ט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַמֶּטֶה מִלְּפָנַי יְהוָה כְּאֲשֶׁר צִוָּהוּ:

עד כאן לכאורה הכול תקין, והתורה עצמה מציינת "כאשר צוהו".

ציווי מס' 2 - "והקהל את העדה". הביצוע על ידי משה:

(י) וַיִּקְהֲלוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הַקְּהָל אֶל פְּנֵי הַסֶּלַע.

גם כאן הכול עדיין תקין.

ציווי מס' 3 - "ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו". הביצוע על ידי משה:

וַיֹּאמֶר (משה) לָהֶם שְׁמְעוּ נָא הַמְּרִים הַמֶּן הַסֶּלַע הַזֶּה נוֹצֵיא לָכֶם מִיָּם:

כאן כבר יש בעיה: משה נצטווה לדבר אל הסלע, אך לא עשה זאת.

מכאן שואב רש"י את פירושו, שמשה נענש על שהכה את הסלע במקום לדבר אליו.

הרמב"ם ורמב"ן מתמקדים, לעומת זאת, בתוכן הדברים:

לדעת הרמב"ם צורת הפנייה - "שמעו נא המרים" - מבטאת כעס שלא במקום וגורמת אפוא לחילול ה'.

רמב"ן טוען שהבעיה היא בביטוי "נוציא לכם מים", שממנו משתמע שמשה ואהרן, ולא ה', הם אלו שיוציאו מים לעם.

אמנם אפשר לפקפק ולומר שהגיוי שמשה הבין את הציווי "ודברתם אל הסלע" כ"ודברתם על [אודות] הסלע", כלומר, על האפשרות שהסלע ייתן מים ("ונתן מימיו").

וכך מסתבר, שהרי המציאות הפשוטה היא שמדברים אל אנשים (בני ישראל) ולא אל אבנים.

לעיתים 'אל' ו'על' מתחלפות זו בזו; ראו, למשל, לעיל, בפרשת המתאוים:

7. במדבר פרק י"א

(יב) כִּי תֹאמַר אֲלֵי שָׂאֵהוּ בְחִיקְךָ כְּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאִמּוֹן אֶת הַיֶּנֶק עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁפַּעַת לְאַבְתָּיו:

הדבר בולט במיוחד בהשוואה למקרה המקביל ברפידים (שמות י"ז):
העם מתלונן, ומשה מגיב מיד "מה תריבון עמדי, מה תנסון את ה' ", ומבהיר לעם שתלונתם מעידה על חוסר אמונה בה'.

כאשר ממשיך העם להתלונן, מתפלל משה אל ה', וה' נותן מים לעם.

14. שמות פרק י"ז

(א) ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי יהוה ויחנו ברפידים ואין מים לשותת העם:
(ב) וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את יהוה:
(ג) ויצמא שם העם לפנים וילן העם על משה ויאמר למה זה העליתנו ממצרים להמית אתי ואת בני ואת מקני בצמא:
(ד) ויצעק משה אל יהוה לאמר מה אעשה לעם הזה עוד מעט ויסקלני:
(ה) ויאמר יהוה אל משה עבר לפני העם וקח אתך מזקני ישראל ומטד אשר הכית בו את היאר קח בידך והלכת:
(ו) הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והפית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל:
(ז) ויקרא שם המקום משה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את יהוה לאמר הניש יהוה בקרבנו אם אין:

במי מריבה, במקום לנקוט יזמה ולגלות מנהיגות, משה ואהרן בורחים ונופלים על פניהם.

האם בריחה היא התגובה המתאימה במקרה שכזה?

האם לא היה על משה ועל אהרן להבטיח לעם שה' ידאג להם?
האם לא היו צריכים למחות כנגד הטענה שמוטב היה להישאר במצרים?

ניתן בהחלט להבין, שכבר בשלב זה נכשלו משה ואהרן בתפקידם כמנהיגים, בכך שלא קידשו את שם ה' כאשר הנסיבות דרשו זאת.

אפשר שלזה בדיוק מתכוון ה' באמרו (פסוק יב) "יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל" – מקור 5 –

אבל אם אכן כך הם פני הדברים, למה לא מובאת מיד תגובת ה'?

למה התורה מספרת קודם על הכאת הסלע?

כדי לענות על שאלה זו וכדי להבין את המאורעות בהקשרם הכולל עלינו לחזור ולעיין בסוף פרשת קרח.

של מי המטה הזו?

למרבה הפלא, המפתח להבנת הפרשייה המורכבת הזו נעוץ בקשר בינה לבין פרשת קרח!

כדי לעמוד על קשר זה, נעקוב אחר מהלך המאורעות שלאחר כניסת משה ואהרן אל אוהל מועד:

"וידבר ה' אל משה לאמר: קח את המטה" (פסוקים ז-ח). (מקור 6).

ניתן, באופן טבעי, להניח שמשה מצווה לקחת את מטהו שלו - אותו מטה שבו הביא את המכות, בקע את הים והוציא מים מן הסלע בחורב.

אך הפסוקים הבאים שוללים הנחה זו:

10. במדבר פרק כ'

(כג) ויאמר יהוה אל משה ואל אהרן בהר הקר על גבול ארץ אדום לאמר:
(כד) ויאסף אהרן אל עמיו כי לא גבא אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר מריתם את פי למי מריבה:

11. במדבר פרק כ"ז

(יב) ויאמר יהוה אל משה עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל:
(יג) וראיתה אתה ונאספת אל עמיתך גם אתה פאשר נאסף אהרן אחיך:
(יד) פאשר מריתם פי במדבר צן במריבת העדה להקדישני במים לעיניכם הם מי מריבת קדש מדבר צן:

12. דברים פרק ל"ב

(מח) וידבר יהוה אל משה בעצם היום הזה לאמר:
(מט) עלה אל הר העברים הזה הר נבו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו וראה את ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה:
(נ) ומת בהר אשר אתה עלה שמה ונאסף אל עמיתך פאשר מת אהרן אחיך בהר הקר ונאסף אל עמיו:
(נא) על אשר מעלתם בני בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צן על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל:
(נב) כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא אל הארץ אשר אני נתן לבני ישראל:

אם כך, הגענו למבוי סתום:

התורה אומרת שמשה נענש על עניין מי מריבה.

אך אין בפסוקים רמז לשום חטא, ובוודאי לא לחטא בסדר גודל שעשוי לגרור עונש כה חמור.

להתחיל מן ההתחלה

התשובה היא בעצם פשוטה למדי:

במשך כל העיון עד כאן דילגנו על כל הפתיחה לפרשה (פסוקים א-ו).

מקובל בדרך כלל לראות אותם רק כ'רקע' או כ'הקדמה' לפסוקים המתארים את חטאו של משה.

אבל אם נבחן פסוקים אלו בדקדוק נמצא שדווקא בהם טמון פתרון הבעיה!

הבה נעיין אפוא בפסוקי הפתיחה לאירועי מי מריבה:

13. במדבר פרק כ'

(א) ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צן בחדש הראשון וישב העם בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם:
(ב) ולא היה מים לעדה ויסקהלו על משה ועל אהרן:
(ג) וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גונענו בגווע אחינו לפני יהוה:
(ד) ולמה הבאתם את קהל יהוה אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו:
(ה) ולמה העליתנו ממצרים להביא אתנו אל המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה ונגפן ורמון ומים אין לשותות:

ואיך מגיבים משה ואהרן?

האם הם מתווכחים ומגינים על כבוד ה' או מעודדים את העם לבטוח בו?

(ו) ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אוהל מועד ויפלו על פניהם ויקרא כבוד יהוה אליהם:

אין כאן גילוי מנהיגות כפי שראוי שיהיה.

ובעצם, בפסוק ח' ה' מצווה את משה לעשות בדיוק את מה שמשה היה צריך לעשות על דעת עצמו!

כך גם מובנים דבריו של משה - "שמעו נא המרים": הפנייה לבני ישראל בתואר "המרים" באה בהתאמה לכך שהמטה הוא "אות לבני מרי"!

התורה מקשרת בין שתי הפרשיות הללו בעזרת אמצעי סגנוני ספרותי נוסף: המילה "גוענו" המודגשת בפסוק ג - "ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה'". - מקור 13 -

תלונה זו משחזרת את הזעקה שהשמיעו בני ישראל באחרית מרד קרח (מיד לאחר שהונח מטה אהרן לפני העדות; ויאמרו בני ישראל אל משה לאמר: הן גוענו אבדנו כלנו אבדנו! כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות! האם תמנו לגוע?!" מקור 16 - (י"ז, כז-כח).

למען האמת, משהסברנו כי משה מצטווה לקחת את מטה אהרן - כמעט כל פעולותיו הבאות הן הגיוניות לחלוטין.

כפי שהוסבר לעיל, מכיוון שמטה אהרן הוא "אות לבני מרי", הגיוני ביותר שמשה יבין את ההוראה "ודברתם אל הסלע" במשמעות "ודברתם על הסלע", ועל כן הוא פותח את נאום הגערה ב"שמעו נא המרים".

המשפט הבא - "המן הסלע הזה נוציא לכם מים!" - יכול אפוא להתפרש כמילוי מדויק של מצוות ה', הדורשת דיבור אודות (או: על יד) הסלע - "ונתן מימיו".

במילים אחרות, ה' מורה למשה לבחון את אמונת העם ולשאל אותם אם אפשר שהסלע ייתן מים, וזה בדיוק מה שעושה משה!

זה מסביר גם מדוע משה מכה את הסלע.

הואיל והבין ש"אל הסלע" פירושו "על הסלע", הרי ההוראה הבאה, "והוצאת", אמורה לציין כי משה בעצמו צריך לגרום למים לצאת.

איך?

בדיוק באותו אופן שעשה זאת ארבעים שנה קודם לכן, בצור חורב, באמצעות המטה שלו, (ולא של אהרן. קרא בדקדוק את כ', יא: "במטהו"). - מקור 8.

אם כן, היו בעצם שני מטות במי מריבה:

1. מטה אהרן - שנלקח ביד משה, וככל הנראה ניתן לאהרן כדי שיחזיקנו לעיני העם במשך כל האירוע.

2. מטה משה - שבו השתמש בעצמו להכאת הסלע ולהוצאת המים.

הפרט היחיד שנוותר בלא הסבר הוא מדוע הכה משה פעמיים (ראה שיטת אבן עזרא).

על כל פנים, כפי שמקשה רמב"ן, הייתכן כי הכאה כפולה תחת הכאה אחת מפחיתה מרושם הנס?

יתר על כן, ה' לא ציין בדבריו למשה אם להכות את הסלע פעם או פעמיים! הוא ציווה רק להוציא מים. ודאי שלמשה ניתן ייפוי כח להכות את הסלע ככל שירגיש צורך בכך.

"ויקח משה את המטה מלפני ה' כאשר צוהו..." (פסוק ט).

המילים "לפני ה'" מתייחסות בדרך כלל בתורה לארון שבקודש הקודשים, למזבח הקטורת או לפתח אוהל מועד (השווה שמות כ"ט; יא, מב, ל'; ח).

סביר להניח שמשה לא אחסן את חפציו האישיים בקודש הקודשים... [כמו כן, שימו לב להדגשה - "המטה" - להבדיל מ"מטך", שמות י"ד; טז, י"ז; ה וכו'].

אבל אם אין מדובר במטהו של משה, באיזה מטה מדובר? האם משהו אחר מאחסן את חפציו בקודש הקדשים?

התשובה, כמו שמפליא רשב"ם לפרש, פשוטה למדי: מדובר במטהו של אהרן, אותו מטה שפרח ושימש הוכחה לבחירת שבט לוי על ידי ה' (פרשת קרח, י"ז; טז-כד).

15. רשב"ם על במדבר פרק כ פסוק ח

(ח) קח את המטה - מלפני העדות:

ודברתם אל הסלע - לא צוה הקב"ה לקחת את המטה להכות בו הסלע כמו שעשה ברפידים. שכתוב שם והכית בצור ויצאו ממנו מים. אלא המטה צוה לקחת להראות בו קשוי מרי שלהם כדכתיב למשמרת לאות לבני מרי.

16. שמות י"ז - סיום פרשת קורח

(טז) ויִדְבֹר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר:

(יז) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאֲתֶם מִטָּה מִטָּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל נְשִׂאֵיהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנַיִם עֶשְׂרִי מִטּוֹת אִישׁ אֵת שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל מִטָּהוּ:

(יח) וְאֵת שֵׁם אֶהְרֹן תִּכְתֹּב עַל מִטָּה לְוִי כִּי מִטָּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית אֲבֹתָם:

(יט) וְהִנַּחְתֶּם בְּאֵהָל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר אֲנִיעַד לָכֶם שָׁמָּה:

(כ) וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֶבְחַר בּוֹ מִטָּהוּ יִפְרַח וְהִשְׁכַּחְתִּי מֵעַל אֵת תְּלוֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם מַלְיִנִים עֲלֵיכֶם:

(כא) ויִדְבֹר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ אֵלָיו כָּל נְשִׂאֵיהֶם מִטָּה לְנִשְׂאֵי אֶחָד מִטָּה לְנִשְׂאֵי אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנַיִם עֶשְׂרִי מִטּוֹת וּמִטָּה אֶהְרֹן בְּתוֹךְ מִטּוֹתָם:

(כב) וַיִּנַּח מֹשֶׁה אֶת הַמִּטָּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֵהָל הָעֵדוּת:

(כג) וְהָיָה מִמִּחֶרֶת וַיָּבֵא מֹשֶׁה אֶל אֵהָל הָעֵדוּת וְהָיָה פָּרַח מִטָּה אֶהְרֹן לְבֵית לְוִי וַיֵּצֵא פָּרַח וַיִּצֹץ צִיץ וַיִּגְמַל שְׁקָדִים:

(כד) וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֵת כָּל הַמִּטָּת מִלִּפְנֵי יְהוָה אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְרָאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מִטָּהוּ:

(כה) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה הֲשֵׁב אֶת מִטָּה אֶהְרֹן לִפְנֵי הָעֵדוּת לְמִשְׁמַרְתָּ לְאוֹת לְבָנֵי מְרִי וְתַכַּל תְּלוֹנוֹתָ מֵעַל וְלֹא יָמָתוּ:

(כו) וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה:

(כז) וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר הֵן גִּוְעֵנוּ אֲבָדְנוּ כָּלֵנוּ אֲבָדְנוּ:

(כח) כָּל הַקָּרֵב הַקָּרֵב אֶל מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת הָאִם תִּמְנוּ לְגֹועַ:

שימו לב לציווי ה' למשה בתום הניסוי:

(כה) "ויאמר ה' אל משה השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת, לאות לבני מרי ותכל תלונתם מעלי ולא ימתו".

במילים אחרות, ה' אומר למשה: בפעם הבאה שבני ישראל יתלוננו או ימרדו, קח את מטהו של אהרן והצג אותו בפניהם כדי להזכיר להם מה קרה למורדים בפרשת קרח.

הפעם הבאה הייתה כאן, במי מריבה!

זה מסביר לא רק את פירושו של רשב"ם אלא גם מדוע מדגישה התורה שמשה לקח את המטה מלפני ה' (פסוק ט).
לכך בדיוק נועד מטה זה.

המילה 'אמונה' נגזרת מן השורש אמ"נ, המבטא תמיכה [ראה, לדוגמה, שמות י"ז, יב: "ויהי ידיו אמונה"; אסתר ב'; ז - "ויהי אמן את הדסה"; וכן "האמנות" (מל"ב י"ח; טז) - עמודי התמך של בית המקדש; המילה "אמן", המאשרת ברכה או הכרזה של אחר; ועוד].

17. שמות י"ז

(יב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה כְּבָדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׂמֻהָ תַחְתֵּי וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וַאֲהָרֹן וְחֹרֵן תַּמְכוּ בְיַדָּיו מִזָּה אֶחָד וּמִזָּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה (נתמכות) עַד בֵּא הַשָּׁמַיִם:

הרמב"ם מסביר זאת אחרת:

18. רמב"ם פירוש המשניות – שמונה פרקים לרמב"ם – פרק ד'

והם ב' בחי' אמת ואמונה כמ"ש במ"א. לכן כתיב יען לא האמנתם כו'. וחלילה חלילה שהיו מרע"ה ואהרן חס וחלילה מחוסרי אמונה. אבל הענין כי זה ה' עדות שאינם מוכנים להנהגת דור החדש שהיו מוכנים לכנוס לא"י שעיקר הנהגתם בבחי' אמונה. ומדרגת מרע"ה אמת ולא היה יכול להוריד עצמו לבחי' אחרת. הגם כי נחשב לחטא מסתמא יש אופן להיות מנהיג דור זה הגם שהי' בבחי' עליונה מזה. ומה לנו לחשוב בחטא שלמעלה מהשגתינו. אבל עכ"פ הפי' "לא האמנתם": שהי' נוהג בבחי' אמת למעלה מבחי' אמונה.

ישנם שני מצבים או הנהגות בהן מונהג האדם הפרטי או עם שלם: הנהגה שהיא בחינת אמת. ומצב שהוא בחינת אמונה.

בבוקר, כשהכל זורח ומאיר, אנו אומרים: "אמת ויציב".
בערב, כשהחשיכה שלטת, אנו אומרים: "אמת ואמונה".

אז כבר אין רואים אמת יציבה וברורה. כאן יש צורך באמונה.

משה רבנו מתאים היה למצב של אמת.

19. מסכת בבא בתרא דף עד ע"א "משה ותורתו אמת".

הוא אינו מסוגל לרדת למצב מעורפל, בו יש צורך באמונה.

כשבני ישראל מתלוננים שוב, משה מכה וכועס.

וזוהי עדות שאין הוא מתאים להנהגת הדור החדש:

יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל...
לא מסוגלים הייתם לרדת לדרגה של אמונה.

כשה' נותן למשה ולאחרון הוראות מפורטות לטיפול במצב, כבר מאוחר מדי.

ברגע שהאירוע מסתיים, ולמרות המילוי המדויק אחר הוראות ה' בהכאת הסלע, מודיע להם ה' כי ימיהם כמנהיגי האומה ספורים.

קודם שיחלו בני ישראל בכיבוש ארץ כנען, חיוני למנות מנהיגות חדשה.

[שימו לב שבעתיד, בספר דברים, בתחינת משה לה' שירשה לו לראות את הארץ (ג', כג-כו), אין הוא מבקש להנהיג אלא רק לעבור ולראות בעצמו].

20. דברים פרק ג'

(כג) וַאֲתַחֲנַן אֶל יְהוָה בְּעַתְּ הַהוּא לֵאמֹר:

[גם בחורב אין שום אזכור למספר הפעמים שיש להכות את הסלע. ואף אם פעולה זו הייתה שגויה, האם 'סטייה' קלה שכזו גוררת עונש כה חמור?]

אם כן, משה אכן ביצע את ההוראות שניתנו לו כראוי.
אך הוא ואהרן נענשים על שלא קידשו את ה' לפני כן - בשעה שהתלוננו בני ישראל לראשונה על מי מריבה.

ברם, נשארנו בשאלתנו המקורית:
מדוע עונשם כה חמור?

מדוע אינם מורשים להיכנס לארץ המובטחת?

עונש או הורדה בדרגה

לשם קבלת מענה לשאלה זו עלינו להביט מקרוב בתוכן המדויק של העונש.

מקובל להבין כי עונשם של משה ואהרן הוא מניעתם מהכניסה לארץ כנען.

אולם הנחה עממית זו איננה מדויקת.

נסתכל פעם נוספת במילים שבהן בוחר החומש לתיאור העונש:

"יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם" (כ'; יב) - מקור 5-

העונש מורה על כך שמשה ואהרן נכשלו כמנהיגים.

ה' מודיע להם שבגלל כישלונם אין הם יכולים להנהיג את בני ישראל אל הארץ המובטחת.

אין הם נענשים כיחידים כי אם כמנהיגים לאומיים.

לפיכך הענשתם איננה בגלל פגם 'טכני' בביצוע מצוות ה', אלא בגלל פגם משמעותי יותר באופייה של מנהיגותם.

בעצם, אותו פסוק שמנמק את עונשם רומז לפגם המנהיגותי הזה:

"יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל" (כ'; יב).

מהכרזתו של ה' ניכר שהוא ציפה ממשה ומאהרן לטפל במרד על מי מריבה באופן ששמו יתקדש.
מכל מקום, הם לא היו מסוגלים לכך.

כישלון במנהיגות אינו בהכרח מעשה 'שגוי' של המנהיג ואף איננו מהווה 'חטא'.

מנהיגות, כפי שעולה מן המילה, תפקידה להנהיג את העם. כלומר: עליה לעשות מעשה נכון, עליה לנקוט יזמה.

כיחידים משה ואהרן לא חטאו כלל במי מריבה, אך כמנהיגים הם נכשלו.

על בסיס פירוש זה, נוכל להציע הבנה חלופית למילה "אמונה" הנזכרת בפסוק המציין את סיבת העונש:

"יען לא האמנתם בי..."

"אמונה" בפסוק זה איננה מתייחסת לאמונה בה' במובן התאולוגי. ברור שמשה ואהרן 'מאמינים' בה'.

עם זאת, הם אינם 'תומכים' די בה', כפי שנגלה לעיני העם.

לח) יהושע בן נון העמיד לפניך הוא יבא שמה אתו חזק פי הוא נחלנה את ישראל:

(ואולי הם קיבלו הזדמנות נוספת – פומבית – במי מריבה, לתקן את כשלונם המנהיגותי בחטא המרגלים. אך משנכשלו שוב, הצהיר ה' כי לא ינהיגו את העם בכניסה לארץ).

כפי שהסברנו, ודאי שכיחידים משה ואהרן צדיקים ולא עשו אף מעשה רע.
על כל פנים, פעם אחר פעם בספר במדבר מנהיגותם כושלת.

במי מריבה אפשר שמופת אישי של סבלנות, כוח סבל, ביטחון ונזיפה רגועה היו יכולים ליצור את 'קידוש ה' הדרוש. אך זה לא קרה.

הנוכל לבקר את משה ואת אהרן על התנהגותם? האם שייך להגדיר את מעשיהם כ'חטאים'? לאו דווקא!

משבר מנהיגות שכזה - אין הכרח להעריכו במונחים של 'טוב' ו'רע'.
תחת זאת, כדאי להתייחס אליו כאל בעיית התאמה.

כבר כשעזבו בני ישראל את הר סיני נראו סימני אי-התאמה בין משה רבנו לבין בני ישראל.

סוף כל סוף, משה בילה חודשים בהר סיני עם השכינה, וכבר לא היה מסוגל להתעסק בתלונות הנוגעות לעניינים נחותים [שימו לב גם לתיאור בשמות ל"ד, לה].

26. שמות ל"ד

(כח) ויהי שם עם יהוה ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה ויכתב על הלחות את דברי הברית עשרת הדברים:

(כט) ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחות העדת ביד משה ברדתו מן ההר ומשה לא נדע פי קרן עור פניו בדרו אתו:

(ל) וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו:

(לא) ויקרא אלם משה וישבו אליו אהרן וכל הנשאים בעדה וידבר משה אלם:

(לב) ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ויצנס את כל אשר דבר יהוה אתו בהר סיני:

(לג) ויכל משה מדבר אתם ויתן על פניו מסכה:

(לד) ובבא משה לפני יהוה לדבר אתו יסיר את המסכה עד צאתו ויצא ודבר אל בני ישראל את אשר יצוה:

(לה) וראו בני ישראל את פני משה פי קרן עור פני משה והשיב משה את המסכה על פניו עד באו לדבר אתו:

לשם התמודדות עם האתגרים שבהבאת עם ישראל לארץ המובטחת נדרשת מנהיגות חדשה.

וזאת לא בהכרח בגלל 'שגיאה' של משה ואהרן, אלא משום שעם ישראל לא היה ראוי להנהגתם.

פירוש מעניין שמשלים את תפיסת "חוסר ההתאמה" של משה למנהיגות שצריכה להכניס את העם לארץ מביא בעל ה"משך חכמה", המביא את הסברו של ר' יוסף אלבו, בעל "ספר העיקרים":

27. משך חכמה על במדבר פרק כ פסוק יא

הר"י אלבו, פרק כ"ב, המאמר הרביעי, חשב כי חטא מי מריבה

(כד) אדני יהוה אלה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת דך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך:

(כה) אעפ"ה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן הנה הטוב הנה והלבנן:

לאחר מעשה נראית סיבת 'ענישתו' של משה אפילו הגיונית למדי.

בהתחשב בקשיים הרבים שיקדמו את בני ישראל משיתחילו לכבוש את הארץ, קשה להימנע מהתרחשות מצבי מרידה נוספים.
מנהיגות שתוכל להתמודד עם בעיות כאלה היא חיונית.

הקש האחרון

לו היה זה המאורע היחיד שבו כושלת מנהיגות משה ואהרן, סביר להניח שעונשם לא היה חמור כל כך.

אך בעיית המנהיגות כבר צצה פעמים רבות בספר במדבר.

למעשה, אפשר כמעט לראות בפרשתנו מופע משני בלבד. מעת שעזבו בני ישראל את הר סיני, כמעט כל אירוע המתועד בתורה משקף תבנית של מנהיגות כושלת:

בקברות התאוה טוען משה עצמו כי אינו יכול עוד להנהיג את העם (י"א; יא-טו).

21. במדבר י"א

(יא) ויאמר משה אל יהוה למה הרעת לעבדך ולמה לא מציתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי:

(יב) האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו פי תאמר אלי שאהו בחיקך פאשר ישא האמן את הינק על האדמה אשר נשבעת לאבותיו:

(יג) מאין לי בשר לתת לכל העם הזה כי יבכו עלי לאמר תנה לנו בשר ונאכלה:

(יד) לא אוכל אנכי לבדי לשאת את כל העם הזה פי כבד ממני:
(טו) ואם פכה את עשה לי הרגני נא הרג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי:

שוב 'המרגלים', נופלים משה ואהרן על פניהם (י"ד, ה);
כלב ויהושע תופסים עמדות הנהגה.

23. במדבר י"ד

(ד) ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש ונשובה מצרימה:

(ה) ויפל משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל:

(ו) ויהושע בן נון וכלב בן יפנה מן התרים את הארץ קרעו בגדיהם:

במרד קרח (ט"ז) שוב מותקפת מנהיגות משה ואהרן, ושוב הם נופלים על פניהם (ט"ז; ד, כב).

24. במדבר ט"ז

(ג) וינקלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלם רב לכם פי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יהוה ומדוע תתנשאו על קהל יהוה:
(ד) וישמע משה ויפל על פניו:

גישה זו מסבירה גם את טענת משה בספר דברים, כי היה זה חטא המרגלים שמנע ממנו לבוא לארץ:

25. דברים א'

(לו) זולתי כלב בן יפנה הוא יראנה ולו אתו את הארץ אשר דברת בה ולבניו יען אשר מלא אחרי יהוה:

(לז) גם בי התאנף יהוה בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם:

לעומת זאת, בזמן מחלוקת קרח, לא היה הדבר כן :

לבד בדבר קרח, אשר צעקו: **"כי כל העדה כולם קדושים"**, כעם ככהן, כקטן כגדול, הכחישו מעלת משה וחשדוהו בדברים פחותים. אז לא חשד אותם כי יטעו במעלתו להחשיבו אלוקי, והראה כי מרצון ה' עשה את כל אלה.

משה מתואר בפי קרח ועדתו כשווה בין שווים. העדה חוששת בו בשיקולים זרים.

והאמרה המושמעת בפי כל היא, ש"כל העדה כולם קדושים".

ולכן במצב כזה, יכול משה ליזום נס מעצמו ללא חשש של תוצאות לא נכונות.

ומכיוון שמשה השתמש בדרך זו, כשהיה מדובר בכבודו הוא. צריך היה לעשות כשמדובר בצורכי העדה וכבוד ה'.

חוסר יוזמתו זו, יש בה סממנים של חילול ה' :

אולם עכשיו שהראה בדבר קרח שעשה מעצמו, אז כאשר לא היה מים לעדה, מה אמרו דברי נרגן, על כבודו חש, על מה שאין מים לעדה לא יחוש!?

אז בהעדר עשייתו מעצמו לחוש לטובתם ולגזור אומר להסלע "תן מימנך" היה חילול השם. לכן אמר: "לא תביאו" ... כן נראה לי לישיב דברי ר"י אלבו. ועצם הדבר מושכל.

הוא על שלא קידש משה שמו, כי כאשר ראה כי העם צמא מים היה ראוי לאיש כזה לקדש שמו יתברך ולעשות מעצמו להוציא מים מסלע, וה' יעשה רצון צדיק ועצת עבדיו ישלים.

תגובתו של משה, צריכה היתה להיות, עשיית נס מעצמו! צריך היה משה לקדש את שמו יתברך. ולעשות נס מעצמו.

שהרי מצאנו מספר דוגמאות בהן הנביאים יזמו מעצמם מעשי פלא:

יהשוע בעצירת השמש. אליהו בהר הכרמל. ושמואל במטר.

לעומת זאת, את משה רבנו אנו מוצאים רק פעם אחת ב"יוזמה ניסית עצמאית":

28. במדבר פרק טז, פסוקים כז – לב

וַיַּעֲלוּ מַעַל מִשְׁפַּח קִרַח דָּתָן וְנָאֲבִירָם מִסָּבִיב וַדָּתָן וְנָאֲבִירָם יָצְאוּ נֹצְבִים פֶּתַח אֹהֲלֵיהֶם וַיְנַשְׂיָהֶם וַיְבַנְיָהֶם וַיִּטְּפוּ:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תִּדְעוּן כִּי ה' שִׁלְחָנִי לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי לֹא מִלְבִּי:

אִם כְּמוֹת כָּל הָאֲדָם יִמְתּוּן אֵלֶּה וַיִּפְקְדֵת כָּל הָאֲדָם יִפְקֹד עָלֵיהֶם לֹא ה' שִׁלְחָנִי:

וְאִם בְּרִיָּאָה יִבְרָא ה' וּפְצָתָהּ הָאֲדָמָה אֶת פִּיהָ וּבִלְעָה אֹתָם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָהֶם וַיִּרְדּוּ חַיִּים שְׂאֵלָה וַיִּדְעֻתֶם כִּי נִאֲצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת ה':

וַיְהִי כַּכֵּלָתוֹ לְדַבֵּר אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּבְקַע הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תַּחְתֵּיהֶם:

וַתִּפְתַּח הָאָרֶץ אֶת פִּיהָ וַתִּבְלַע אֹתָם וְאֶת בְּתֵיהֶם וְאֶת כָּל הָאֲדָם אֲשֶׁר לְקִרַח וְאֶת כָּל הַרְכֹּשׁ:

ואם כך, תמה בעל ה"משך חכמה":

29. המשך ה"משך חכמה" על במדבר פרק כ פסוק יא

ובאמת ראוי להתבונן, כי לא מצאנו למשה שיעשה דבר ועניין בלי ציווי השם קודם, בכל המופתים ופלאות שעשה, כמו מן ושלינו ובאר וקריעת ים סוף, מה שמצאנו בשאר הנביאים שעשו מעצמם והש"י הקים דבריהם, כמו הראשון היה יהשע בעמידת השמש, וכמאמר הכתוב (יהשע י, יד) "ולא היה ביום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש". וכן באליהו בהר הכרמל (מלכים א, יח) ושמואל במטר (שמואל א, יב) זולת מה שמצאנו לו בדבר קרח – הלא דבר הוא!

מדוע משה, גדול הנביאים, אינו עושה כשאר הנביאים ואינו משתמש ביוזמות ניסיות!?

השיב על כך ה"משך חכמה" שגם דבר זה נובע ממעלתו הגדולה של משה:

ונראה בזה, כי נביא אחר שהשגתו אינה באספקלריא המאירה... בזה הלא עין בעין נראה כי לא אלוקים הוא... לא כן משה!

כי הוא נשאר בחושיו, ומדבר כאדם עם חברו וכמאמר ה': "פה אל פה אדבר בך", אילו היה עושה כן, אז אמרו כי הוא בעצם כח משפיע משדד הטבע...

לכן מפני שהיה קל הטעות להמיר כבודו בא-ל שדי, לא עשה שום נס ופלא מעצמו בלי מה שיצווהו הי"ת מקודם.

נביא שאינו בדרגה כה גבוהה רשאי ליזום ניסים. שהרי קטנים הסיכויים, שייחס זאת אדם לכוחותיו העצמאיים של הנביא.

לעומת זאת משה, בגובה דרגתו, צריך לחשוש והיזהר ממצב שבו יחשוב העם שהוא לא רק "איש האלוקים" אלא בעל הכוחות בעצמו.

כל זאת, כשמשה במעמדו הנכבד ובהערכת הציבור.